

GPS-SENDERE PÅ DEMENTE:

Overvåking eller omsorg?

Når eldrebølgen kommer for fullt, vil det bli mangel på hender i eldreomsorgen. Mange setter sin lit til teknologien. Sporing og sensortechnologi gir nye muligheter.

I 2035 vil antallet personer over 80 år være fordoblet i forhold til i dag. Samtidig vil det bli færre yrkesaktive mennesker. Hvem skal passe på de syke og demensrammede da?

Personer med demens krever ofte tilsyn fordi de har problemer med å orientere seg utendørs og kan gå seg vill. GPS (Global Positioning System) blir fremholdt som et hjelpemiddel for fremtiden.

– GPS kan gi muligheter for personer med demens som ønsker å ferdes ute på egen hånd, sier Torhild Holthe ved Nasjonalt kompetansesenter for aldring og helse.

– Jeg synes det er viktig å se muligheter med ny teknologi, og ikke bare det negative. Men selv om GPS-utstyr kommer i bruk i demensomsorgen, er det ikke fritt frem. Ikke alle personer med demens skal bære GPS-sendere. Man må vurdere pasientene enkeltvis. Det er slett ikke alle som klarer seg utendørs uten tilsyn. For eksempel er det biltrafikk og andre farer.

LA OSS SE MULIGHETER

Torhild Holthe har vært i Odense kommune og hørt om danskenes erfaringer med GPS og personer med demens. For seks år siden ble det satt i gang en stor leteaksjon etter en mann i Odense. Etter noen dager ble personen funnet død, like i nærheten av der han bodde.

– Hendelsen rystet den kommunale helsetjenesten, og de måtte se seg om etter løsninger som kunne avhjelpe slike situa-

sjoner, sier Holthe, som av og til diskuterer bruk av GPS i demensomsorgen med norsk helsepersonell.

– Mange av dem sier det er forkastelig å erstatte helsepersonell med teknisk utstyr. Men situasjonen ved sykehjem er ofte låste dører og personale som har ikke alltid tid til å gå tur med pasienter som ønsker det. Kan det tenkes at tilgang til GPS kan bety økt frihet for dem, slik at de kan gå tur på egen hånd, om de er i stand til det?

I Danmark er bruk av GPS-teknologi utbredt i eldreomsorgen. Sosialoverlege i Odense kommunes eldreomsorg, Palle Pedersen, forteller at det i Odense til en hver tid er 25–30 personer med demens som blir utstyrt med GPS, slik at de kan spores opp om de går seg vill. Kommunen har anvendt GPS-sporing siden 2003, og Pedersen er svært godt fornøyd med ordningen. Han sier det er viktig å understreke overfor brukerne at systemet ikke skal brukes til overvåking, men til å oppspore mennesker som har mistet orienteringsevnen og ikke dukker opp til avtalt tid og sted. – Oppsporingen skjer via vårt beredskapssenter, noe som også bidrar til å hindre misbruk. Vi har flere demenskoordinatorer som grundig vurderer den demente før vedkommende eventuelt blir utstyrt med en GPS-telefon.

nøyd med ordningen. Han sier det er viktig å understreke overfor brukerne at systemet ikke skal brukes til overvåking, men til å oppspore mennesker som har mistet orienteringsevnen og ikke dukker opp til avtalt tid og sted. – Oppsporingen skjer via vårt beredskapssenter, noe som også bidrar til å hindre misbruk. Vi har flere demenskoordinatorer som grundig vurderer den demente før vedkommende eventuelt blir utstyrt med en GPS-telefon.

POSITIVE DANSKER

Direktør Nis Peter Nissen i Alzheimerforeningen i Danmark ser GPS-utstyr som en

Dansk veileder

Den danske Servicestyrelsen har laget en veileder for bruk av sporing og ulike sensorer og alarmer i demensomsorgen. Veilederen heter «Guide til alarm- og pejlesystemer for demente», og finnes på nettstedet www.servicestyrelsen.dk.

Camilla Nervik, jurist og rådgiver i Datatilsynet, er opptatt av at sporingsteknologi som GPS, kroppssensorer og smarthusteknologi må være et supplement, ikke en erstatning for «varme hender».

stor lettelse for personale, pårørende og de demente selv. Men Nissen er misfornøyd med den strenge kontrollen som bruk av teknologien er underlagt.

– Mange forbinder GPS med overvåking, og derfor er bruk av utstyret underlagt streng kontroll. For at kommunen skal godkjenne en dement som bruker, er det for eksempel en forutsetning at vedkommende har gått seg vill tidligere. Løyven må fornyes hver tredje måned, og for at det skal skje, må teknologien ha vært i bruk, for eksempel ved at den demente har gått seg vill.

Den danske Alzheimerforeningen krever nå lovendring for å gjøre det lettere å få bruke GPS-utstyr. For eksempel ønsker foreningen seg en ordning som gir friske mennesker mulighet til å skrive under på at de tillater GPS-sporing om eller når de en

dag ikke klarer å ta vare på seg selv.

– Kan GPS-sporing ha negative konsekvenser?

– Ja. GPS-sporing kan bli en sovepute for myndighetene, slik at antallet omsorgsstillinger skjæres ned. Og det bekymrer meg.

– Hva med overvåking?

– Vi er kjent med at noen er bekymret for overvåking, men vi forstår ikke argumentet. Folk kjøper helt frivillig mobiltelefoner som inneholder samme teknologien, og som også kan brukes til GPS-sporing. For oss er de positive effektene langt flere og større enn de negative. I Danmark omkommer seks-åtte demente hvert år fordi de går seg vill. Jeg sier ikke at alle kunne ha vært reddet med GPS-sporing, men jeg tror flere av dem kunne ha vært det.

TEKNOLOGISOMHVILEPUTE?

Camilla Nervik, jurist og rådgiver i Datatilsynet, er opptatt av at sporingsteknologi som GPS, kroppssensorer og smarthusteknologi må være et supplement, ikke en erstatning for «varme hender». Hun deltar i en referansegruppe som arbeider med å lage en veileder for bruk av slik teknologi. Gruppen er ledet av Helsedirektoratet.

– Datatilsynet er opptatt av at bruk av omsorgsteknologi skal ta hensyn til pasientens integritet og egne ønsker, sier Nervik. Selv om en person ikke formelt sett er fratatt samtykkekompetansen, kan det være tilfeller hvor han likevel ikke kan avgi et gyldig samtykke. Han må blant annet være i stand til å overskue konsekvensene. – I mange tilfeller blir dette en vanskelig vurdering. En person kan være dement i større eller mindre grad, og tilstanden kan endre seg raskt.

– Det er stor forskjell på om en familie har valgt å ta i bruk slike hjelpemidler, og om kommunehelsetjenesten gjør det. Datatilsynet er mer bekymret for bruken i helse-tjenesten enn innen familien. Familien har gjerne oversikt over hva personen selv ønsker. – Man skal likevel være oppmerksom på at nærgående overvåking, også innen familier, kan gå for langt og ende opp i rene overtramp. Vernet av privatlivets fred gjelder fortsatt, sier Nervik.

SKAL RESPEKTERE ET «NEI»

Når det gjelder helsetjenestens bruk av disse hjelpemidlene, er det helselovgivningen som setter rammene. Sporing- og smarthusteknologi i omsorgsarbeidet er forholdsvis nye felt. Foreløpig finnes det få regler. Men etter pasientrettighetsloven er det ikke tillatt å bruke sporingsteknologi som hjelpemiddel overfor personer uten samtykkekompetanse, dersom de motsetter seg det, opplyser Nervik. – Det vil si at man skal respektere et «nei», også fra en person som ikke selv kan si «ja» til sporing.

– Annen omsorgsteknologi kan være vel så inngripende som sporing. Blant annet vil kroppssensorer og smarthusteknologi kunne gi svært detaljerte opplysninger om hvordan mennesker oppfører seg hjemme i sitt private hjem, sier Nervik. – Ett eksempel er at man kan ha sensorer som registrerer når en person går ut av sengen om natten. Dersom personen ikke kommer tilbake innen en viss tid, kan man trigge en alarm, eller sette i gang et kamera for å se hvor personen befinner seg. Juristen mener dette er et område Datatilsynet må følge nøye med på i årene fremover.

STRENGE KRAV TIL SIKKERHET

Man må være sikker på at de teknologiske hjelpemidlene man tar i bruk virker som de skal. Det holder ikke at det ser ut til å virke, eller at det ser bra ut i selgerens prospekter. – Tenk om mor faller, og alarmen ikke går, eller at varselet ikke kommer frem til rett person!

Camilla Nervik understreker at det finnes klare regler for informasjonssikkerhet, lagring og videre bruk. Man har bare lov til å lagre de opplysningene det er nødvendig å lagre, ikke flere.

– Som et eksempel trenger man ikke full oversikt over alle bevegelsene til en person dersom formålet med utstyret er å finne igjen en person som har gått seg bort. Da trenger man bare muligheten til å spore ham der og da. Og dersom man er redd for at mor skal falle om natten, trenger man ikke lagre sporene etter hver minste bevegelse hun ellers har foretatt seg.

– GPS-sporing ga oss trygghet i hverdagen

Björg Bøe fra Hamar vet hva det vil si å lete etter en dement ektefelle som ikke finner veien hjem og risikerer å fryse i hjel. Og hun vet hva GPS-sporing kan bety for en familie.

– GPS-utstyret gjorde at jeg kunne ha mannen min boende hjemme i halvannet år lenger enn det ellers ville vært mulig, sier Björg Bøe. – Før vi skaffet oss GPS-utstyret, lette jeg etter ham dag og natt.

Mannen hennes var bare 55 år da han fikk diagnosen Alzheimers sykdom. De fem første årene bodde han hjemme, og Björg var i en periode så sliten at hun måtte sykemelde seg.

– Han har alltid likt å gå lange turer. Men etter at han fikk sykdommen, fant han ofte ikke veien hjem igjen. Jeg tror ikke det er mange i Norge som har lett etter ektefellen sin så mye som jeg har. En gang var det nære på at han frøs i hjel. Han var på avlastning på sykehjemmet og klatret ut vinduet og forsvant. Seks timer etter at han ble borte, stod han på døren hjemme, kledd i pyjamas, tøfler og slåbrok. Han hadde revet opp klærne sine. Dette var om høsten og det var snø. Da jeg fikk ham til sengs, var kroppstemperaturen hans lav. Det var på nære nippet.

FRIHETEN TILBAKE

Björg Bøe er lektor på sykepleierutdanningen ved Høyskolen i Hedmark. Ektemannen er lege. Da ektemannen fikk alzheimer, ble ekteparet anbefalt å prøve GPS-utstyr.

– Mannen min har aldri vært redd teknologi, og var positiv. Den ene datteren vår var involvert, og vi var alle svært lettet da vi så at utstyret fungerte. Når mannen min ble borte, var det bare å sjekke mottakeren, og da så vi adressen han befant seg på. Sporingen var nøyaktig og det var sjelden vi bommet med mer enn to-tre meter.

Ifølge Björg Bøe fikk mannen hennes friheten tilbake.

– Han følte seg trygg med «dingsen» fes-

tet på buksebeltet. Før han gikk ut, gjorde vi avtaler om at jeg skulle komme og hente ham etter et visst antall timer. Han likte å gå langt og kunne gå lenger enn en mil. Han likte også å snakke med folk, og oppholdt seg ofte i Hamar sentrum da jeg fant ham. Av og til fant jeg ham ved Mjøsa.

MENNESKEVERD

Björg sier hun aldri brukte GPS-utstyret til å holde mannen i tøylar eller overvåke ham. Bortsett fra at han ikke kunne reise langt av gårde med offentlige transportmidler alene, kunne han leve nesten som før.

– Var du aldri fristet til å følge med på hva han drev med?

– Nei. Jeg ønsket at han skulle ha et eget liv. For meg handlet det om menneskeverd og livskvalitet. Selv om man er syk, har man rett til det.

Problemet oppstod da ektemannen flyttet på sykehjem, forteller Björg Bøe. Ansatte og ledelsen ved sykehjemmet ønsket ikke GPS-sporing av beboerne.

– Det førte til at mannen min ikke kunne få gå fritt lenger. Jeg stod på og mente at han måtte få beholde sin Micro-tracker. Etter hvert ga sykehjemmet etter, men han måtte underskrive på at sporingen var hans eget ønske.

– Hva tenker du i forhold til din egen alderdom?

– Jeg ønsker å leve slik jeg gjør nå. Derfor tenker jeg å lage et skriv til mine barn, hvor jeg gir tillatelse til GPS-sporing om jeg skulle bli dement.

Nå, ti år senere, er mannen hennes svært syk og bor på den mest skjermede avdelingen på sykehjemmet. Björg Bøe er glad for den ekstra tiden de fikk sammen hjemme.

Ønsker omsorgsteknologien velkommen

Astrid Nøklebye Heiberg ønsker seg mer teknologi i eldreomsorgen. Teknologi gir eldre mennesker trygghet og større frihet, og man kan bo lenger hjemme, sier hun.

Astrid Nøklebye Heiberg (73) er psykiater, tidligere statsråd, rikspolitiker og president i Norges Røde Kors og Det internasjonale forbundet av Røde Kors- og Røde Halvmåneforeninger. I halvannet år har hun sittet i en ekspertgruppe som har gitt innspill til Teknologirådets rapport om den forestående eldrebølgen. – Belastningen på eldreomsorgen vil bli enorm i årene fremover, sier Heiberg. Bare for noen tiår siden var vippepunktet for eldre menneskers helse rundt 70 år. Ved 70 begynte man å skramte og trengte hjelp. Vippepunktet i dag er 80, forklarer Heiberg.

– Etter 2020 vil de rekordstore etterkrigskullene bli 80 år, og innen den tid er det om å gjøre å ha tenkt løsninger. Det er viktig å utrede muligheter og risiko ved ulike typer omsorgsteknologi som kan bidra til at eldre mennesker kan bli boende lenger hjemme, mener hun.

KANHINDRE TRAGEDIER

Tre dager før dette intervjuet fant sted, mistet Astrid Nøklebye Heiberg en venn som led av Parkinsons sykdom. Han falt om natten og ble liggende inntil en panelovn. Selv om ovnen stod på lav styrke, fikk han store brannskår og døde av komplikasjonene.

Heiberg tror ulykken kunne vært unngått med moderne omsorgsteknologi. Sensorer som registrerer at man har gått ut av sengen, kombinert med kamera, kan for eksempel gi familien eller den kommunale eldreomsorgen mulighet til å vite om brukeren har falt og blitt liggende, eller om det er falsk alarm. Heiberg understreker at denne type omsorgsteknologi må baseres på frivillighet. Ønsker den eldre en sensor som registrerer om hun er i sengen? Ønsker hun kamera? Dette er viktige spørsmål som må avklares på forhånd.

– Tror du noen eldre mennesker kan komme til å føle at de ikke har noe valg? Det kan være at barna presser på for at mor skal ha kamera og sensor.

– Ja, selvsagt kan det forekomme. Og den problemstilling må vi ta på alvor. Personer man allierer seg med vil få tilgang til svært mye informasjon de ellers ikke ville hatt, understreker Heiberg.

– Det er viktig å velge personer man liker og stoler på.

SMARTHUS

Den nye omsorgsteknologien består også av flere typer smarthus-løsninger. Om man glemmer å slå av kokeplaten, aktiveres en sensor, og kokeplatene slår seg av selv, og eventuell brann varsles. På ytterdøren kan det for eksempel være en automatisk lås. Om en dement ektefelle forsøker å gå ut om natten, vil døren være låst, og en stemme kan fortelle den demente at det er natt og be vedkommende gå og legge seg.

Den nye omsorgsteknologien har også medisinske løsninger, som hjemmeinstrumenter som måler helsetilstand. For eksempel kan KOLS-pasienter ha et apparat som måler lungekapasiteten. Måledataene kan overføres til fastlegen.

DEMENS OG SAMTYKKE

Teknologirådet har uttalt seg om bruk av GPS-sporing for å finne igjen personer med demens.

– Dette området er en gråsoner, sier Heiberg. – Personer med demens har redusert samtykkekompetanse, og dette kan komme i konflikt med personvernet. Hun ser på GPS-sporing som et godt hjelpemiddel når brukerne klarer å benytte redskapene. Selv har hun en venninne med en dement ektefelle, som har hatt stor nytte av mobiltelefon med GPS-sporing. Mannen er fysisk sprek og liker å gå lange turer. Når han går ut, har han med seg telefonen, og kona kan lett finne ham igjen når han ikke finner veien hjem igjen.

– Denne friheten til å bevege seg, betyr svært mye for ham. Men spørsmålet er hva

skjer om han kommer på sykehjem. Der anses GPS-utstyr som tvang, og teknologien tillates ikke i bruk.

– Hva tenker du om overvåkingsfaren?

– Den er selvsagt til stede. Men jeg vet ikke om GPS er verre overvåking enn andre typer inngripen som mennesker med demens utsettes for, for eksempel på sykehjemmene. En del demente mister hemningene og har seksuell omgang med andre beboere. Noen pårørende misliker det, og ber betjeningen følge med og gripe inn.

Samtykkeproblematikken for demente kan løses med en forhåndserklæring mens man ennå er frisk, mener Heiberg.

– Jeg syns en slik erklæring kunne hete «Retten til et verdig liv». Selv har jeg informert mine nærmeste om at jeg ønsker at de skal bruke tekniske hjelpemidler til å holde øye med meg om jeg får demens. Jeg husker godt hvordan min mor hadde det. Livet hennes ville vært mye bedre om vi hadde hatt GPS-sporing. En gang hun ble borte, viste det seg at hun hadde gått fra Fredrikstad til Sarpsborg, for det meste i veigrøften. Hun var forferdelig skitten og forkommen da vi fant henne.

Ny rapport fra Teknologirådet

Rapporten «Fremtidens alderdom og ny teknologi» ble utgitt av Teknologirådet i februar 2009. Den er publisert på www.teknologiradet.no, og handler om ulike tekniske hjelpemidler.

Teknologirådet anbefaler i rapporten at alle kommuner tilbyr sine eldre borgere en «trygghetspakke» med en orientering om mulige hjelpemidler, blant annet:

Kroppssensorer kan overvåke helsetilstand. For eksempel måle og evaluere hjerterytme og blodverdier. Gir kronikere større mulighet til hjemmebehandling.

Smarthusteknologi kan overvåke, varsle eller utføre handlinger i hjemmet. For eksempel styre lys, dører og vinduer, varsle fall og brann og vannlekkasje etc.

Sporingsteknologi beregner og opplyser om geografisk posisjon. Bæres på kroppen eller festes til rullator etc. Til nytte for personer med nedsatt orienteringsevne og deres omsorgsansvarlige.

(Kilde: Teknologirådet)

«Jeg vet ikke om GPS er verre overvåking enn andre typer inngripen som mennesker med demens utsettes for, for eksempel på sykehjemmene.»

Astrid Nøklebye Heiberg

